

ARISTOTLE AND SLAVERY

ARİSTOTELES VE KÖLELİK

Abdullah KIRAN¹

Abstract

Aristotle is a philosopher who has marked the science of world with his controversial ideas more than 2000 years. The philosopher, who Dante called as “the Master of Sciences” and Thomas Aquinas named as “Philosophe”, was the “First Teacher” (Muallim-i evvel) according to Islamic philosophers. Aristotle, I name him as “the Lord of Sciences”, regards that slavery is natural and innate. According to Aristotle, those who use their body for physical deeds and are not accepted to accomplish better things are slave by nature. The nature has created free man superior with regards to his virtues. Those who are superior with regards to the virtues have abilities to rule and guide. However, slaves act and work in accordance with the orders which they take from their masters. The main dynamic which is enactor for physical force of the slave is the master’s ruling and guiding abilities. Without the masters guidance the slaves can’t fulfill anything. In the continuance of daily life of the free man and citizens, the slaves provide a contribution that match with the one that comes from domestic animals. Just as domestic animals serves free man by obeying, the slaves do the same thing too. The slaves which has deprived of the reasoning ability live dependent to free man who possesses reasoning ability. The slaves don’t belong to themselves because of their natures, but they belong to another person means that they are alive properties. According to Aristotle there are two categories of slavery: the natural and the legitimate ones. The natural slavery is different from the legitimate one, because it has not been emerged as a result of inequality in social and/or class statues differences which mean that it is a matter of human being nature and genesis.

Key Words: Aristotle, Slavery, Genesis, Human Nature

Özet

Aristoteles tartışmalı fikirleriyle bilim dünyasını 2000 yıldan fazla etkilemiş bir düşünürdür. Dante’nin “Bilimlerin Ustası”, Aquinum’lu Thomas’ın “Filozof” diye adlandırdığı düşünür, İslam dünyasında Muallim-i Evvel (İlk Öğretmen) olarak tanınmaktadır. Benim de “Bilimlerin Efendisi” diye adlandırdığım Aristoteles, köleliğin doğadan ve doğuştan olduğunu savunur. Aristoteles’e göre “İşleri bedenlerinin kullanımından ibaret kalan ve kendilerinden daha iyi bir şey beklenmeyecek olanlar doğadan köledir.” Doğa özgür insanı erdem bakımından üstün yaratmıştır. Erdem bakımdan üstün olan yönetme yetisi ve kabiliyetine sahiptir. Oysa köle efendiden aldığı emir doğrultusunda hareket eder ve çalışır. Kölenin fiziki gücünü harekete geçiren efendinin emir verme ve yönetme yeteneğidir. Köleler, günlük hayatın devam etmesinde, özgür insanlar ve vatandaşlar için, evcil hayvanların sağladığı türden bir destek sunmaktadırlar. Nasıl ki evcil hayvanlar söz dinleyerek bir hizmette bulunuyorsa, kölelerin yaptıkları da ondan farklı değildir. Akıl yürütme yetisinden yoksun olan köleler, akıl yürütme yetisine sahip olan özgür insanlara bağımlı olarak yaşarlar. Köle, doğası itibarıyla kendi kendisine ait olmayıp bir başkasına aittir; canlı bir mülktür. Aristoteles’e göre “yasal kölelikten” farklı olarak doğal kölelik; sosyal, sınıfsal veya statü ile sonradan ortaya çıkmış bir durum değildir; tamamen insanın doğası ve yaratılışı ile alakalıdır.

Anahtar kelimeler: Aristoteles, Kölelik, Yaratılış, İnsan doğası

¹ Prof. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi. 29abdullah@gmail.com

Giriş

Bilim dünyasında, ne Aristoteles'ten önce ne de sonra hiçbir filozof veya düşünür Aristoteles kadar kölelik meselesini katı bir şekilde insan doğasıyla ilişkilendirdi. Köleliği savunan ve köleliğin bir gereklilik olduğunu dile getiren bilim insanları ve siyasetçiler, hemen her zaman olmuştur; ancak çok az insan Aristoteles gibi köleliğin doğrudan doğruya insanın yaradılışı ve doğasından kaynakladığını söylemiştir. Köleliğin doğadan ve doğuştan olduğunu savunanlar açısından, Aristoteles'in düşünceleri iki bin yıldan fazla bir zaman için oldukça önemli bir dayanak oldu. Ancak kölelik hususunda Aristoteles'in fikirlerini savunanlar bile filozofu tam anlamıyla anlamadılar; düşüncelerini bir bütün olarak ele alıp değerlendirmeye tabi tutacaklarına, çoğunlukla Aristoteles'in "doğadan ve doğuştan" belirlemesini esas alarak kendilerince bir sonuca ulaşmaya çalıştılar. Genellikle Aristoteles'in köleyi efendinin bir parçası ve ailenin bir unsuru olarak ele alan yaklaşımı gözden kaçtı.

Hiç kuşku yok ki Aristoteles köleyi bir mülk olarak, bir insanın sahip olduğu mal varlığı kapsamında değerlendiriyordu; ancak köle ve efendi arasındaki ilişkinin, her ikisinin yararına işleyen bir "işbirliği" çerçevesinde değerlendirmekteydi. Bu işbirliğinde efendi entelektüel kapasitesiyle destek sağlarken, köle fiziki gücüyle katkı sunuyordu. Efendi ve köle ilişkisi metazori değildi. Efendi ve köle arasındaki temel ayrımı, efendinin sahip olduğu erdemlere bağlayan Aristoteles; kölelerin erdem ve akıldan yoksun olmadıkları, ancak iradelerini kullanma ferasetine sahip olmadıklarını yazıyordu. Aristoteles köleliğin bir yaşam tarzı olduğunu ileri sürerek, kimi davranışların kölelere özgü olduğunu ve kölece bir yaşamı benimsemiş olanların, adeta köle olduklarını ileri sürmektedir.

Dante'nin "Bilimlerin ustası", Aquinum'lu Thomas'ın "Filozof," İslam âlimlerinin "Muallim-i Evvel" ve benim de "Bilimlerin efendisi" olarak adlandırdığım Aristoteles, kölelik meselesini ağırlıklı olarak **Politika**, kısmen de **Nikhomakhosa Etik** adlı eserlerinde ele almıştır. Filozofun Metafizik adlı eserinde kölecilik hususu sadece bir-iki pasajda ele alınmıştır. Konumuz ile ilgili olan söz konusu pasajlar bu makale kapsamında değerlendirmeye tabi tutulmuşlardır. Hem meselenin daha iyi anlaşılması, hem de yanlış anlaşılmalara yol açmamak amacıyla, kimi durumlardan Aristoteles'ten uzun alıntılar yapıldı ve metin içinde, hatta bazı durumlarda cümle içinde bile, Aristoteles'e ait olan sözler tırnak içinde gösterildi. Aşağıdaki alıntılardan, cümleler bazı durumlarda birbirlerinin devamı şeklinde değil; o nedenle, farklı pasajlarda verilmiş olan cümleleri yan yana getirirken araya üç nokta (...) koydum.

İnsan doğası ve kölelik

Abû'l Farac, kendi adıyla anılan **Tarih**'inde Aristoteles hakkında şöyle yazar: "...Tek başına yürüdüğü zaman süratle adım atar, başkalarıyla yürüyünce ağır ağır ilerlerdi. Kitap okuduğu zaman ara sıra uykuyu büsbütün unutmuş görünüyordu. Her kelimeye ehemmiyet verir ve onun kuvvetini itina ile araştırırdı. Bir soru sorulduğu zaman süratle cevap vermez, cevabını bir müddet sonra söylerdi. Şarkıları (destanları) severdi. Biri ile münakaşaya girişti mi, münakaşayı kazanıp kazanmamayı düşünmez, fakat hakikatle alâkadar olurdu. Yanıldı mı, yanlışını itiraf ederdi. Kendisi ile münakaşa eden kimse hakikati anlatırsa bu hakikati seve seve kabul ederdi. Giyinişi, yemesi, içmesi, aile hayatı, hisleri ve heyecanları övülmeye lâyıktı. 68 yaşında öldü ve bir oğul, bir kız, bir zevce, köleler, cariyeler ve birçok mallar bıraktı" (Abû'l Farac Cilt I:68)².

² Paul Strathern, Aristoteles'in ölmeden önce hazırlamış olduğu vasiyetinde "kölelerin serbest bırakılmasını" istediğini yazar. (Bkz Paul Strathern, 90 Dakikada Aristoteles, Çev. Mehmet Uksul, Gendaş 1998:55)

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı gibi, Aristoteles'in veya kısaca Aristo'nun evinde kendisine hizmet eden köleler bulunmaktaydı. Peki, maddi mirası köleleri de içeren Aristo, kölelik konusunda ne düşünüyordu? Pek çok konudaki düşünceleri, ölümünden iki bin yıl sonra bile geçerli kabul edilen Aristo'nun, kölelik konusundaki fikirlerini nasıl ele almalıyız? Bertrand Russell'in deyimiyile fikirleri "neredeyse Kilise'ninki kadar tartışılmaz" kabul edilen Aristo, kölelik hakkında ne düşünmektedir?

Kölelik konusunda Aristo şöyle yazar: "İşleri bedenlerinin kullanımından ibaret kalan ve kendilerinden daha iyi bir şey beklenmeyecek olanlar doğadan köledir... Buna göre doğal olarak köle dediklerimiz, diğerlerine bağlı, aklını kullanma yetisi az da olsa gelişmiş fakat bunun iradesine sahip olamayanlardır. Diğer hayvanlar akıllarını kullanma yoluyla değil de söz dinleyerek itaat ederler. Kölelerin ve evcil hayvanların kullanım amaçları birbirine benzer. Her ikisi de bedensel ihtiyaçlarımızı karşılamaya yararlar. Doğa özgür insanların ve kölelerin bedenlerini farklı şekilde yapılandırmıştır. Kölelerin bedenleri elle yapılan işler için güçlüdür, özgür insanların bedenleri bu türden işlerde bir varlık gösteremez, ancak onların yaşamı normal bir vatandaşın yaşamına, savaş ve barış arasında geçen bir yaşamın koşullarına uygundur... Sonuçta doğaları itibarıyla kimi insanlar özgür kimileri köledir. Bu insanların da kölelik yapmaları uygun ve doğrudur" (Politika,1254b:31).

Yukarıdaki sözlerden anlaşıldığı üzere Aristoteles köleliğin doğa, yani yaratılış ile ilgili olduğu savunmaktadır. Kimi insanların köle, kimi insanların ise özgür olması sonradan ortaya çıkmış bir durum değildir. Doğa özgür insanı erdem bakımından üstün yaratmıştır. Erdem bakımdan üstün olan yönetme kabiliyetine sahiptir. Oysa köle, efendiden aldığı emir ile hareket eder ve çalışır. Köle aklını kullanma iradesine sahip değildir. Kölenin fiziki gücünü harekete geçiren efendinin emir verme ve yönetme yeteneğidir. Köleler günlük hayatın devam etmesinden, özgür insanlar ve vatandaşlar için evcil hayvanların sağladığı türden bir destek sunmaktadırlar. Nasıl ki evcil hayvanlar söz dinleyerek bir hizmette bulunuyorsa, kölelerin yaptıkları da ondan farklı değildir. Akıl yürütme yetisinden yoksun olan köleler, akıl yürütme yetisine sahip özgür insanlara bağımlı olarak yaşarlar. Doğadan kölelik sosyal, sınıfsal veya statü ile ortaya çıkmış bir durum değildir; tamamen yaratılış, diğer bir deyimle insanın doğası ile alakalıdır. Günümüz lisanıyla ifade ettiğimizde, Hamilton'un da işaret ettiği üzere, Aristoteles'e göre, "köle nefes alıp veren bir makine, canlı bir mülktür" (Hamilton, 1964: 96).

Aristoteles, köle efendi arasındaki ayrılığı, efendinin sahip olduğu kimi erdemler üzerinde açıklamaya çalışır. Bu erdemler kısaca adalet, cesaret, yönetme, mutluluk, kendine saygı, iyilik, iyiye hizmet, kamu yararı, iyi olana ulaşma gibi erdemlerdir. Aristoteles, "kölelerde kendine saygı, cesaret, adalet ya da başka bir erdem var mıdır?"(Politika,1259a:45) sorusunu, eğer köleler bu erdemlere tam anlamıyla sahip olsalardı, o zaman özgür insanlardan herhangi bir farkları olmazdı şeklinde cevaplar. Ona göre köleler bütün bu erdemlerden tamamen yoksundur demek de mümkün değildir; çünkü köleler de insandır ve akılları vardır. Aslında köleler de efendileri gibi erdeme sahiptirler; ancak ikisinin sahip olduğu erdemler aynı değildir. Aristo'ya göre yöneten ve yönetilenin sahip oldukları erdem farkı, azlık ve çoklukla da açıklanamaz. Yöneten ve yönetilenin sahip oldukları erdemler farklıdır. Eğer yönetilen erdemden tamamen yoksunsa, o zaman söz dinlemez ve yönetilemez.

Aristoteles insanların iyi ve erdemli olmalarını üç nedene bağlamaktadır: "Doğa, alışkanlık ve eğitim ile akıl". Doğadan "erdemli" olmak, erkek olarak dünyaya gelmek ile mümkündür. Bir insan doğuştan erkek bedeni ve akıyla donatılmış ise, o zaman iyi ve erdemli olmanın ilk şartına haizdir (Politika,1332a:243). Kişinin hayat tecrübesiyle edindiği alışkanlıklar, erdemleri geliştirir. "Yararlı erdemlerin bir kısmı

boş zamanda, bir kısmı çalışma zamanında elde edilebilir” (Politika,1334a:247). Bir insanın emir verebilecek konuma gelmesi veya zafer elde etmesi, erdem ve yetenekle mümkündür. Herkes erdemden pay alır, ama aynı ölçüde değil. Kişinin erdemden aldığı pay kendisine yettiği kadardır. Henüz gelişme halinde olan çocuklarda erdem yoktur. Çocuğun erdemi ona yardımcı olan öğretmenine, kölenin erdemi efendisine göre şekil alır. Kendine hâkim olma, cömertlik birer erdemdir.

Aristoteles’e göre “İnsanlar erdemi elde etmek için dışsal nedenlere ihtiyaç duymazlar” (Politika, 1323b: 220). Zira erdem doğadan ve doğuştandır; sonradan edinilmiş bir meziyet değildir. Eğer insan yaradılıştan bir erdem sahibi değilse, “kader ya da tesadüf insanı erdemli ya da dürüst yapmaz”. Erdemsiz insan en vahşi ve adaletsiz insandır. Bir insanın cinselliğe ve yemeğe aşırı düşkünlüğü erdemsizliğinden kaynaklanmaktadır (Politika, 1253a: 27). Aristoteles’e göre erdem olmaksızın mutluluk da olamaz (Politika, 1328b: 234); bir kölenin mutluluktan pay almaması tamamen erdem ile alakalıdır. Aristo’ya göre köleler ve hayvanlar özgür olmadıkları için mutluluktan pay almazlar. Özgür insan istediği şekilde yaşayabilen insandır. İsteddiği gibi yaşamamak köleliğin bir parçasıdır (Politika, 1317b: 203). Köle, doğası itibariyle kendi kendisine ait olmayıp bir başkasına ait olandır.

Aristoteles mutluluğu yaşam şekli ile ilişkilendirmektedir. Ona göre üç türlü yaşam şekli bulunmaktadır: Hazza düşkün yaşam, siyaset yaşamı ve teorik yaşam. Evcil hayvanlar gibi yaşayanlar, adeta köle gibi yaşarlar. Bir insanın mutluluktan pay almaması, adeta köle gibi yaşamasından kaynaklanmaktadır. Mutluluktan pay almayan kölenin yaşamı, “hazza düşkün” yaşam çerçevesinde ele alınmaktadır (Nikhomakhosa etik, 1095: 24). Yeme, içme, dokunma ve cinsellik gibi hazlar; hayvanlar ve kölelere uygun hazlardır. Siyaset yaşamı veya teorik yaşamı benimsemiş insanların da cinsellik gibi bazı istekleri vardır ve kimi istekler tüm insanlarda ortaktır, ancak bu “hazza düşkün” yaşam çerçevesinde açıklanamaz. Örneğin, hazza düşkün bir insanın dokunma isteği bedeninin tamamına yönelik değildir, sadece bir kısmına yöneliktir (Nikhomakhosa etik, 1118b: 76). Aristoteles sadece kölelerin değil, çoğu insanın hazza düşkün olduğunu, hatta hazzın kölesi olduğunu yazar (Nikhomakhosa etik, 1172b: 213).

Aristoteles’e göre yöneten ve yönetilen arasındaki “erdem” farkına ilaveten, yöneten ve yönetilen arasında akıllılık esasına dayanan ruhsal bir farklılık da bulunmaktadır³. Köle ve efendi arasındaki ruhsal farklılık veya ruhtaki düşünme yeteneği, çocuk ve kadında da farklıdır⁴. Ruhtaki düşünme yeteneği kadında biraz var, ancak kölede hiç yoktur. Kadın sahip olduğu ruhtaki düşünme yeteneğini kullanamazken, çocuklarda bu henüz gelişmemiş durumdadır. Aristoteles “herkes erdemden pay alır ama bu aynı ölçüde değildir.” diyerek köle ve efendinin, diğer bir deyimle yöneten ve yönetilenin, aynı ölçüde erdemden pay almadıklarını savunmaktadır. Çocuklarda erdem büyürken şekillenirken, kölenin erdemi efendisinin erdemine göre şekillenir. Diğer bir deyimle efendi, köle için yeterli olacak erdemi sağlayan kişidir. Ancak köleler, hayatın basit ihtiyaçlarını karşılama hizmeti verdikleri için, kendilerinden büyük bir erdem beklenemez. Onların sadece kendilerine verilen görevleri yapması ve işlerini savsaklamamaları yeterlidir (Politika, 1260b: 49).

³ Aristoteles’e göre “ruh” kuvve halinde canlılığa sahip, yaşamaya kabiliyetli varlığın doğrudan doğruya fiilleşmesidir. Ruh, bizzat cevher olup tabii bir organizmanın formunda bulunmaktadır (Bkz. Bolay, 2005: 84).

⁴ Platon, Sofist diyalogunda, korkaklık, aşırılık, zalimlik, adaletsizlik ve ölçsüzlük gibi özellikleri “ruhtaki bozukluğa” bağlar. Ona göre adalet, erdem ve bilgelik ruhta bulunur. Ruhun gerçek varlıkla teması akıl yoluyla sağlanır. Akıl ve hayat ruhtadır. Filozofun sahip olduğu ruh farklıdır, “sıradan ruhun gözleri ilahi olana bakacak güçte değildir”. Düşünce, ruhun kendi kendisiyle yaptığı konuşmadır (Platon, Sofist: 41,70,82).

Aristoteles'e göre efendi ve köle arasındaki ilişki, efendisin sahip olduğu evi yönetme, devleti yönetme veya kral olmak gibi meziyetlere sahip olmasından kaynaklanmıyor. Efendi, sahip olduğu bu türden bilgi ve birikim ile efendi olmamıştır. Ayrıca efendi ve köle arasındaki ilişki, metazori bir ilişki de değildir. Köle efendisiyle aynı yerde yaşar ve efendisinin yaşamının bir parçasıdır. Köleyi efendisinin bir parçası durumuna getiren, efendisinin mülkiyeti altında yaşaması ve mülkiyetinin bir parçası olmasından kaynaklanmaktadır. Köle bütünün bir parçasıdır, ancak efendi bütünün parçalarından biri sayılmaz. Efendinin yaşamı üretim üzerine değil, eylemde bulunma üzerine kurulu olduğu için, köle üretim sürecinde yer alarak efendisinin eylemde bulunmasını kolaylaştırır. Efendinin eylemde bulunmasını sağlayan sahip olduğu mülkiyettir (Politika, 1254a: 29). Ancak efendi köle ilişkisinde efendinin yararı önceliklidir; kölenin yararı sonradan ortaya çıkar. Bu yarar, kölenin yaşamını sürdürmesi ve çalışabilmesidir. Köle olmak bir yana, birçok insan sadece yaşamak adına pek çok acı ve sıkıntıya katlanır. Çünkü yaşamak, mutluluk gibi iyi bir duyguya yol açar.

Köleleri de ailenin bir parçası olarak kabul eden Aristoteles, aileyi; anne, baba ve çocuklar ile kölelerden oluşmuş bir birime ilaveten, "aile ekonomisi" olarak ele aldığı bir mülkün olmasıyla mümkün görüyor⁵. Eğer ailenin yaşamını idame ettireceği bir mülk yok ise, aile olunmaz veya aileden söz edilemez. Zira, "Ailenin parçalarından birisi mülk, aile ekonomisinin parçalarından birisi de mülk edinmez. Çünkü belirli bir mal varlığı olmaksızın yaşam ya da iyi yaşam olamaz" (Politika, 1253b: 28-29). Yunanlı düşünürlerden Kharondas'un aile üyelerini "ekmek ortakları"; Giritli Epimenides'in ise "ahır ortakları" şeklinde tanımlamalarına Aristoteles'in de bir itirazı bulunmamaktadır. Aileyi; Aile reisi ve köleler, karı-koca, baba ve çocuklar şeklinde üç çifte ayıran Aristoteles, bunlara ilaveten dördüncü bir unsur olarak mülkü, diğer bir deyimle zenginliği de koyar. Aristo'ya göre mülk edinme sanatı veya zenginlik, aile olgusunda en az diğer üçü kadar önemlidir. Zenginlik, aile veya devletin yönetim sürecinde kullanmak durumunda kaldığı araçların tamamıdır.

Aristoteles'e göre kimi davranışlar kölelere özgüdür ve kölelere has davranışları sergileyenler adeta köledir. Bilim dururken insanların başka şeyler tarafından yönetilmesi kölece bir durumdur⁶. Örneğin muhtaç olmak, dedikodu yapmak, yalakalık yapmak kölelere uygun davranışlardır. Zira büyük ruhlu insanlar başkalarına muhtaç olmaz. Aristoteles'e göre "yalakalık yapan her insan köledir ve tüm sıradan insanlar da yalakadırlar". Ancak büyük ruhlu insanlar öfkelerini sürekli devam ettirmez, kötü şeyleri hatırlamak yerine onları unutmaya yoluna gider; övmek ve övülmeyi sevmez, düşmanları hakkında bile dedikodu yapmaz ve şikâyetçi olmaz; çıkar elde edecekleri yollara girmezler. Büyük ruhlu insanların hareketleri yavaş, sesleri ağır ve sakindir. Sakin insanların ruhu dalgalı değil, onlar duyguları peşinden sürüklenmezler, aklın rehberliğiyle hareket ederler. Büyük ruhlu insanlarda her zaman bir şeyleri umursamama havası vardır. Onlar bağırılmaz ve paniğe kapılmaz, onlarda kendini beğenmişlik yoktur. Kendini beğenmişlik akılsızlıktır. Büyük ruhlu insanlar onurludur (Nikhomakhosa etik; 1125, 1125: 94-96).

Yalakalık yapmayı kölelik yapmakla eşdeğer sayan Aristoteles, aşağılanma ve aşağılanmaya katlanmayı da köle ahlakının bir özelliği olarak görmektedir. Ona göre bir insan değil kendisinin aşağılanmasına, yakınlarının da yanında aşağılanmasına rıza göstermemelidir. Zira aşağılanmak ve aşağılanmayı kabullenmek kölelere yaraşır bir davranıştır. Davranışlardaki farklılıklar bir yana, soylu insanların ve köle gibi

⁵ İbn-i Haldun da eski cemiyetlerde köle ve efendinin birbirlerinin akrabası, hısımları olarak kabul edildiğini; bu ilişkinin köle azat olduktan sonra bile sürdüğünü yazar (Mukaddime, cilt.1: 102).

⁶ Aristoteles, "bilim varken insanların başka şeyler tarafından yönetilmelerinin kölece bir şey olduğunu" söylen Sokrates'i teyit etmektedir (Nikhomakhosa etik, 1145b: 146).

yaşayanların şakaları arasında bile fark vardır⁷. İnsanlar iyiliğe de, kötülüğe de karşılık verir, eğer kötülüğe bir karşılık verilmezse o zaman bir kölelik durumu vardır (Nikhomakhosa Etik; 1128: 102).

Yöneten ve yönetilenlerin sahip oldukları erdemler farklı olsa da, köleler kendince bir erdeme sahiptirler. Peki, belirli bir erdeme sahip olan köle akıl sahibi midir? Aristoteles'e göre, "kölenin tamamen akılsız olduğunu ve efendinin yapması gereken şeyin emir vermek olduğunu söyleyenler yanlış düşünüyorlar" (1260b: 48). Köle tamamen akılsız değildir; nasıl ki çocuklara yardımcı olmak, onlara akıl vermek gerekiyorsa, aynı şekilde kölelere de akıl verip yardımcı olmak gerekir. Hatta kölelere yardımcı olup akıl vermek, çocuklara aynı şeyi yapmaktan daha da önemlidir. Tamamen akılsız olmayan köleler konuşur; ancak Simonides'in⁸ şiirlerindeki gibi saçma sapan konuşur.

Peki, kendilerine yardımcı olup kimi zaman akıl verdiğimiz köleler ile dost olunur mu? Aristoteles'e göre nasıl ki at ve öküz gibi hayvanlarla dost olunmazsa, köleler ile de dostluk olmaz. Çünkü dostluğun olabilmesi için bir ortaklığın olması gerekir. İnsanlar arasında bir yasa ve antlaşmanın olduğu durumda dostluk olabilir. Köleler insan oldukları için onlarla dost olabiliriz; ama onlarla bir yasa veya antlaşma yapamayacağımız için dost olamayız (Nikhomakhosa etik, 1161b: 186). Aristoteles'in hocası Platon da "efendi ile kölenin hiçbir zaman dost olamayacağını" söyler (Yasalar; 757: 221).

Köle efendi arasındaki bir farklılık da, efendinin kamu yararına çalışma erdemidir. Ancak doğaları itibariyle, hayatlarının çoğunu gelişigüzel yaşayan köleler ve hayvanların kamu yararına çalışma ve eylemde bulunma gibi bir hedefleri yoktur (Metaphysics, Book XII: 185).

İki türlü kölelik vardır

Aristoteles köleliği "doğal kölelik" ve sonradan ortaya çıkan "yasal kölelik" şeklinde iki ayrı kategoride ele alır. Yasal kölelik konusunda Aristoteles birbiriyle çatışan iki farklı görüşe dikkat çekerek şöyle yazar: "Kölelik ve köle kelimelerinin anlamları farklıdır. Şu ana kadar söz ettiğim şey doğal kölelikti, bir de yasalardan kaynaklanan kölelik durumu var. Genelde savaşta ele geçirilen her şey onu ele geçirenlerin malı olarak kabul edilir. Kimileri şiddetin sınırlanması gerekliliğine dayanarak bu hakkın kullanılmamasını isterler. Onlara göre bir insanın değerinin gücü karşısında yenilgiye uğraması ve ardından köle yapılması doğru değildir. Kimileri ise işin böyle olmasında bir mahsur olmadığını söylerler" (Politika, 1255a: 32). Metinde de anlaşılacağı üzere yasal kölelikte, yönetme hakkının daha güçlü olana ait olması gerektiği düşüncesi öne çıkmaktadır. Bu görüşe göre savaşta zafer elde etmiş olanlar, yenerek mağlup ettiklerinin tüm varlıklarına el koyma ve kendilerini köle etme hakkına sahiptirler. Bu haklılık, doğal olarak güçlü olanı "erdemli" konuma taşımaktadır.

Doğal kölelik hususunda oldukça kararlı bir tavır sergileyip, sorunu insan doğası üzerinde açıklamaya çalışan Aristoteles, yasal kölelik hususunda temkinli bir tavır takınmaktadır. Zira savaşta her türlü hileye başvurulabileceği gibi, adalet ilkesi de kolaylıkla ayaklar altına alınabilir. Filozof'un deyimiyle savaş, "köle olmayı hak etmeyen" birini de köle statüsüne taşıyabilir. Aristoteles "kimileri her yerde köledir, kimileri hiçbir yerde" (Politika, 1255a: 33) diyerek, yasal köleliği, en azından her

⁷ Platon da köleler ile şakalaşmamak gerektiği düşüncesindedir. Ona göre de "köleye yöneltilen her söz bir buyruk olmalı, ne erkek ne de kadın kölelerle hiçbir zaman hiçbir şekilde şakalaşmamalı" (Yasalar, 778: 248).

⁸ Keoslu Simonides (M.Ö. 556-?), önceleri Apollon şenliklerinde koro yöneticisi olan şairin, şiirlerinin nerdeyse yarısı mezar kitabesi şeklindedir. Diğer şiirleri ise dilek biçiminde yazılmış kelime oyunları ve tekerlemelerdir. (Bkz: Molyneux, 1992)

durumda tasvip etmediğini belirtir. Aristo, doğal kölelikte efendi ve köle arasında kendiliğinden oluşmuş bir sevgi bağının bulunduğunu, ancak “esirlikten” kaynaklanan kölelikte böyle bir bağın olmadığını söyler. Ona göre doğal kölelikte, köle adeta efendinin bir parçasıdır; üstelik parça ve bütünün çıkarları birdir. Eğer efendi köleye iyi davranmıyorsa, bu hem efendinin, hem de kölenin yararına bir durum değildir; ikisinin de işine yaramaz. Çünkü köle efendinin, “ondan henüz ayrılmış bir parçasıdır”. Aristoteles’e göre “canlılar beden ve ruhtan, ruh akıl ve isteklerden, çift karı ve kocadan, atölye efendi ve kölelerden, kent de ayrı ayrı parçalardan oluşur” (Politika, 1277a: 94).

Aristoteles’in doğal kölelik olarak tanımladığı kölelik tarzı alışılmış, çoğunlukla kanıksanmış, benimsenmiş ve hatta kabul edilmiş bir köleliktir. Köle kendisini doğuştan köle olarak görmüş; babasından, atasından işittiği, geçmişte kalan güzel günler ve bir “özgürlük” hikâyesi yoktur. Ancak sonradan ortaya çıkan yasal kölelik, çoğunlukla özgür bir geçmişe sahip olan köleliktir. Bu türden bir kölenin, bir özgürlük geçmişi vardır. Dolayısıyla böyle bir insan, köle olarak yaşamaktansa, ölmeyi tercih edebilir. Montaigne, Denemeler adlı eserinde, Makedonya Kralı Antigonos III Dason’un (M.Ö 263-221) Sparta’yı aldıktan sonra tutsak aldığı esir bir çocuğun hikâyesinden söz eder. Montaigne şöyle yazar: “Antigonos’un tutsağı bir Spartalı çocuk köle olarak satılıyor: Efendisi zorla onu çirkin bir işte kullanmaya kalkınca: Görürsün demiş çocuk, kimi satın aldığı; özgürlüğüm elimdeyken ayıptır kul olmak senin gibi birisine. Böyle der Spartalı ve atar kendisini evin tepesinden aşağı” (Montaigne: 210). Montaigne’nin burada sözünü ettiği çocuk, Aristoteles’in, yasal kölelik olarak tanımladığı, sonradan ortaya çıkan kölelikle, köle statüsüne düşmüş biridir.

Yasal kölelik meselesinde Aristoteles’i temkinli bir tavır almaya iten önemli bir sebep de, Yunanlıların durumudur. Örneğin, savaşın ortaya çıkarttığı “kölelik hakkı” Yunanlılar için de geçerli sayılacak mı? Bir Yunan şehir devleti, diğer bir Yunan şehir devletini savaşta alt edip yendiğinde, zafer elde etmiş olan, yendiklerini köle mi, savaş esiri mi sayacaktır? Çünkü Yunan şehir devletleri arasında yaşanan savaşlarda, galip gelen Yunanlıların kendi hasımları olan diğer Yunanlıları köleleştirdiğini biliyoruz. Platon, Yasalar adlı eserinde, Syrakusaililerin iyi yasalarla yönetilen Lokrislileri, Atinalıların da Keosluları yenerek köleleştirdiğini yazar (Yasalar; 638b: 66). Thucydides, “Peloponez Savaşı” adlı eserinde, savaşın sebebi olarak Atinalılar ve Peloponezliilerin, Euboea’nın işgali sonrasında Otuz Yıl Antlaşmasını ihlal etmeleri olarak gösterilse de, savaşın gerçek nedeni olarak Atina’nın güçlenmesi ve Sparta’nın bundan duymuş olduğu korku şeklinde açıklıyor (Thucydides: 78). Spartalılar, müttefiklerini Atinalılara karşı savaşmaları gerektiği hususunda ikna etmeye çalışırken, Atinalıların daha şimdiden bazı Yunan şehir devletlerini köleleştirdikleri ve uzun zamandan beri savaş hazırlığı yaptıklarının ileri sürerler. Spartalılar, özgürlüğün gerçek anlamda inkârı, gücün karşısında köle düşmek değil, boyun eğip direnmek olduğunu söyler (Thucydides: 98).

Aristoteles Yunanlıların, Yunanlıları köleleştirmek ve köle olarak satmasını uygun görmüyor. Ona göre köleler Yunan olmamalıdır. Bertrand Russell’in da işaret ettiği üzere “daha az tinli, aşağı bir ırktan olmalıdırlar” (Russel, 2006: 342). Aristoteles Yunanlıların bile Yunanlıları köleleştirmesine karşı çıkarken, öğretmenliğini yaptığı Büyük İskender, Yunanistan şehirlerinden Thebai’yi kuşatıp altı binden fazla asker öldürdükten sonra, kentte esir aldığı otuz bin kişiyi esir olarak satar. Thebai’de, şair Pindaros’un torunları, Makedonları konuk edenler ve din adamları dışındaki herkes köle olarak satılır (Plutarkhos, İskender-Sezar: 13-14).

Aristoteles’ten önceki Yunanlı şairler; köleler ve Barbarları eşdeğer kabul ederdi. Aristo da bu hususta onları destekler ve “Helenlerin barbarları yönetmesi gerekir” fikrini ileri süren eski Yunan şairlerini teyit eder (Politika, 1252a: 23). Aristoteles’e

göre, “Barbarlar doğaları gereği Yunanlılara göre daha fazla köleliğe meyillidirler” (Politika, 1284a: 115).

Aristoteles Yunanlıların hem devlet kurma becerileri hem de diğer halkları yönetme konusundaki “maharetlerini” coğrafya ve sonradan kendi adıyla anılan “iklim teorisi” üzerinde açıklar⁹. Aristoteles şöyle yazar: “Soğuk ülkelerde yaşayanlar ve Avrupa’dakiler¹⁰ cesur ve isteklidirler, ancak yetenek ve akılları eksiktir, bu nedenle çoğu zaman bağımsız olmalarına karşın devlet kurmak ve diğerlerini yönetmek konusunda yetersizdirler. Asyalılarda ise yetenek ve akıl vardır ancak cesur değildirler ve isteksizdirler. Bu nedenle de her zaman köle olarak kalırlar. Yunanlılar coğrafi bakımdan bu ikisinin arasında durdukları için her ikisinden de pay almışlardır. Bu sayede hem en iyi devlet kurumlarına sahip olup hem de tek bir anayasa altında bir devlet haline gelirse diğer ülkeleri yönetebilecek duruma ulaşır (Politika, 1328b: 231). Aristoteles coğrafya ve iklim koşullarının Yunanlıları diğer ırklardan üstün konuma çıkardığına inanmaktadır. Bu realite, kalkınmış bir halk olarak onların daha aşağıdaki halkları yönetme veya köleleştirme hakkını doğurmaktadır (Dillon & Garland, 2010: 4).

Köleler ile ilgili açıklamalarından da bariz bir şekilde anlaşıldığı üzere Aristoteles eşitliğe ve insanların doğuştan eşit oldukları düşüncesine itibar etmez. Tüm insanların eşitliği bir yana, hatta “köle köleden, efendi efendiden üstündür” (Politika, 1255a: 35). Aristoteles’e göre hiçbir yerde herkes herkes ile eşit değildir. Siyasal olarak bütün yurttaşları eşit görmeyen Aristoteles, köleler gibi kadınları da bağımlı olarak kabul eder (Russel, 2016: 346). Kadınları da köleler gibi bağımlı kabul eden Aristoteles, her şeye rağmen kadını köle statüsüne indirgemez; kadın ve köle arasında “bir ayırım” gözetir¹¹. Ona göre “kadınlar farklı işlerle ilgilenirler ve cömertçe farklı araçlar sağlarlar. Yani her işe yarayan Delphoi bıçağı gibi değillerdir. Her bir araç sadece bir işi yapabilmesi için üretildiğinde en mükemmel sonucu verir, birçok şey için kullanıldığında değil” (Politika, 1252b: 24).

Aristoteles, bazı Yunanlı olmayan barbar toplulukların, köle ile kadını birbirinden ayırmadan, kadını köle ile aynı statüde göstermelerini yadırgar. Kadın köle ile aynı statüde kabul bu toplulukların böyle bir anlayışı benimsemesinin sebebi, bu topluluklarda doğaca yönetecek veya buyruk verecek bir bölümün olmamasıdır. Yunanlıların, kadın ve erkek kölelerden meydana gelen bu toplulukları yönetmesi doğaldır.

Sonuç

Bir insanın bir diğer insana köle olmasını doğru ve adil olarak kabul eden Aristoteles’e göre köleler birer meta, bir mal veya canlı bir mülktürler. “Bir insanın, köleler de dâhil olmak üzere, sahip olduğu şeylerin toplamını” mal varlığı olarak gören Aristoteles köleliği doğadan ve doğuştan kabul etmektedir. Doğadan ve doğuştan kaynaklanan kölelik statüsü sonradan ortaya çıkmadığı için değiştirilemez. Aristoteles’e göre kimileri her yerde köledir, ancak kimileri hiçbir yerde köle edilemez. Kölelik

⁹ İlk defa Aristoteles tarafından öne sürülen iklim teorisi, biraz farklı bir mahiyette de olsa, İbn-i Haldun ve J. J. Rousseau tarafından dan da dile getirilmiştir.

¹⁰ “Avrupa” kavramı ilk kez Herodot tarafından kullanılmıştır. Herodot, Tarih adlı eserinde şöyle yazar: “Avrupa’ya gelince kuzeyi ve doğusu deniz midir, kimse bilmez. Uzunluğu biliniyor, dünyanın öbür iki bölümü kadardır. Zaten bir türlü akıl erdirememişimdir, neye dayanarak bir tek toprağa, hepsi de dişil son takılı üç ad verilmiştir... Europe’ye gelince, o da suyla mı çevrilidir? Kimse bilmez; adı nereden gelir? Kim bulmuştur bu adı? Bunlar da bilinmez, belki de bu ülkeye Tyros’lu Europe kendi adını vermiştir. Ondan önce bir adı olmadığı kabul etmek gerekir; öbür ikisi de öyle” (Bkz. Herodot, Dördüncü Kitap,204-205). Aristoteles “Avrupa” derken, tam olarak bugün ki Avrupa kıtasının tamamını kast edip etmediğini bilmiyoruz. Şüphesiz aynı durum “Asya” için de geçerlidir.

¹¹ Platon, kadın ve erkek arasındaki ayrılığın, kadının doğurması ve erkeğin de tohum salmasından başka bir şey olmadığını söyler. Platon’a öre devlet yönetiminde, kadının kadın olduğu için, erkeğin erkek olduğu için daha iyi yapacağı işler yoktur. Yaradılış her iki cinsten de aynıdır ve kadın da erkek gibi bütün işleri görebilir. (Bkz. Devlet: 142-143).

eşitsizlikten, sosyal ve sınıfsal bir ayırım neticesinde ortaya çıkmadığı için kölelerin sonradan azat edilmesi de söz konusu olmaz. Zira doğa, kimi insanları efendi ve yönetici, kimilerini de köle ve yönetilen olarak yaratmıştır. Köle ve efendi arasındaki ilişki, istismar edilmediği sürece ikisinin de yararına olur. Çünkü Aristoteles köleyi ailenin bir bileşeni, henüz kopmuş bir parçası olarak görmektedir.

Köle efendi arasında bir farklılık da efendinin sahip olduğu kimi üstün erdemlerdir. Çünkü doğa özgür insanı erdem bakımından köleden üstün yaratmıştır. Erdem bakımından üstün olan yönetme yetisi ve kabiliyetine sahiptir. Ancak köle efendiden aldığı emir doğrultusunda hareket eder ve çalışır. Kölenin fiziki gücünü harekete geçiren efendinin emir verme ve yönetme yeteneğidir. Erdemler açısından efendiden eksik olan köleler mutluluktan da pay almazlar. Oldukça seçkin ve ayrıcalıklı bir yurttaşlık çerçevesi çizen Aristoteles'e göre köleler, işçiler, çiftçiler, zanaatçılar ve kadınlar vatandaş olamaz.

Kaynakça

- Aristoteles(2017), Politika, Çev: Furkan Akderin, Bütün Yapıtları -3, Say Yayınları
- Aristotle, Metaphysics (2005), Translated by W. D.Rose, Nu Vision Publications, LLC
- Barber, Nathan (2006), European History, Alpha
- Bolay, Süleyman Hayri (2005) Aristo Metafiziği ile Gazzeli Metafiziğinin karşılaştırılması, M.E.B. Yayınları
- Dillon, Matthew & Garland, Lynda (2010), Ancient Greece, Social and Historical Documents From Archaic Times To The Death of Alexander The Great, Routledge, 3rd Edition
- Freeman, Charles (2005), Mısır, Yunan ve Roma, Antik Akdeniz Uygarlıkları, İng. Çev: Suat Kemal Angı, Dost Kitabevi, İkinci Baskı, Ankara
- Gettell's (1956), History of Political Thought, by Lawrence C. Wanlass, George Allen, London
- Gregory Abül' Farac, Abül' Farac Tarihi, TTK Yayınları, Türkçesi: Ömer Rıza Doğrul, Cilt I
- Hamilton, Edith (1964), The Echo of Greece, The Norton Library, W.W. Norton Company. Inc. New York, s.100
- Herodotos, Herodot Tarihi, Çev. Müntekim Ökmen, Remzi Kitabevi, Üçüncü Basım, 1991
- İbn-i Haldun Mukaddime, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, 5. Baskı, Aralık 2007
- Molyneux, John.H.,Simonides (1992), A Historical Study, Bolchazy-Carducci Publisher
- Paul Strathern (1998), 90 Dakikada Aristoteles, Çev. Mehmet Ukşul, Gendaş
- Platon, Devlet (1993), Çev: Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, 6. Basım, Remzi Kitabevi
- Platon, Sofist (2011), Eski Yunancadan Çev. Furkan Akderin, Say.Yaınları
- Platon, Yaslar(2007), Çev. Candan Şentuna- Saffet Babür, Kabalcı Yayınevi, Üçüncü Basım
- Plutarkhos (2018), Paralel Hayatlar, İskender-Sezar, Yunanca aslından çeviren: İO Çokona
- Ponting, Clive (2001), World History, A New Perspective, Pimlico
- Russel, Bertnard (2016), Batı Felsefesi Tarihi, 1. Cilt, İlk Çağ Felsefesi, Çev. Ahmet Fethi, Alfa Yayınları
- Tunçay, Mete (2010), Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi, Seçilmiş Yazılar, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları